

LA CAPELLA DEL SANT CRIST DEL CALVARI (PEDREGUER)

Josep Ivars Pérez

La capella del Sant Crist del Calvari, anomenada popularment de Sant Blai, està situada als afores de la població de Pedreguer, cap al nord, als peus de la muntanya Gran. Hi és junt al calvari, del qual forma part, paisatgísticament i com a final de recorregut.

Presenta una direccionalitat nord-sud atípica -la lògica hagués estat la d'est-oest-, potser condicionada per la topografia on s'assenta o, més bé, per la necessitat orgànica de mostrar la façana a la població.

L'edifici s'estructura en dos cossos: la nau i el cambril. Posteriorment, de forma artificial i desconnectat de l'edifici primitiu, se li afegí un porxe. En planta, està definit per una nau circular, amb dues capelles senyalant un teòric i innecessari transepte, a est i oest, i un cambril adossat pel sud, al qual s'accedeix mitjançant tres graons de pedra picada. El cambril queda així elevat, mostrant una clara superioritat ideològica respecte de la nau. Aquestes dues peces tenen autonomia pròpia, tant a l'exterior com a l'interior.

S'accedia a la nau per la façana nord, mitjançant un arc allindat a l'exterior, de pedra picada, i abocinat cap a l'interior, i des d'aquesta al cambril mitjançant un arc rebaixat. A est i oest de la nau es situen dues capelles d'escassa profunditat, dins del gruix del mur, voltades per arc de mig punt arquivat. L'alçat interior s'estructura en un únic cos, dividit per 8 intercolumnis de distribució irregular, condicionat pels arcs d'accés a la nau i al cambril i per les capelles laterals. Els intercolumnis estan separats per 8 pilastres dòriques de base àtica amb un fust llis de desenvolupament circular, assentant-se damunt un elevat pedestal. Sobre les pilastres descansa un entaulament corregut. El fris és totalment llis, si bé van senyalant-se sobre ell la prolongació de les pilastres, i sobre aquest descansa una prominent cornisa, des de la qual arranxa directament, sense tambor, la volta de mitja taronja, amb 8 nervis en l'intradós, coincidents amb les 8 pilastres. La volta sembla ser massissa, defugint de la típica volta de rajola de pla, apropant-se a la forma de voltar dels clàssics, solució poc utilitzada en aquesta època i que A. Gilabert assajarà en les Escoles Pies. L'escassa il·luminació penetra per quatre finestretes practicades en la volta, de les quals avui tres estan tapiades.

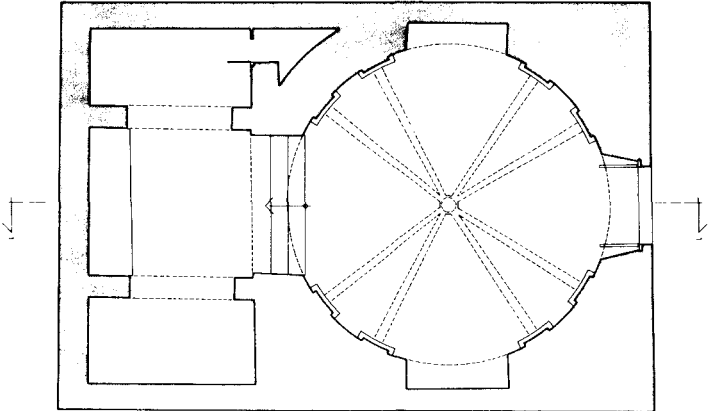
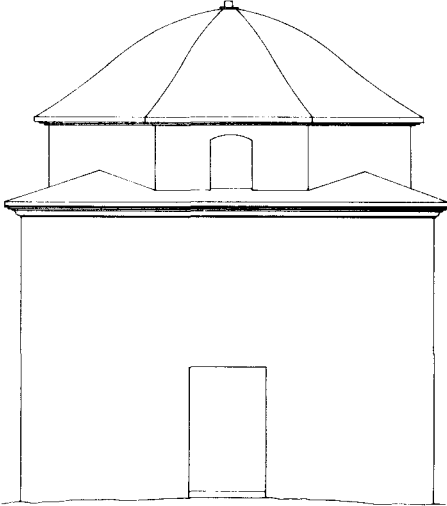
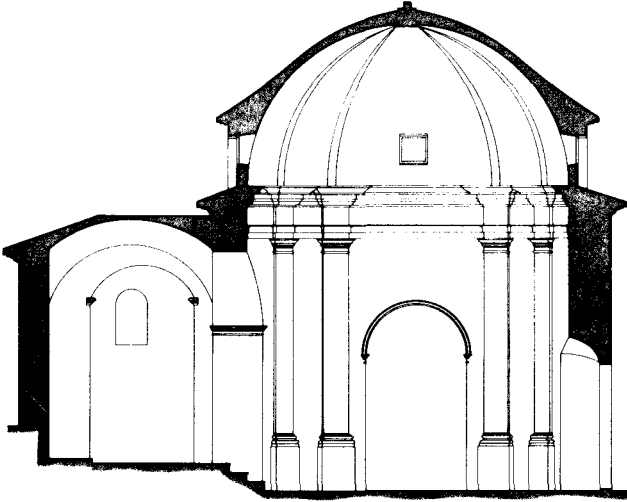

El cambril és de planta rectangular, subdividit en tres recintes mitjançant dos arcs rebaixats. El central, on és l'altar, es cobreix amb volta bufada de rajola de pla, i els laterals amb volta de canó rebaixada.

L'estructura de l'edifici és a base de murs de càrrega. A la nau n'hi ha dos, un a l'interior, circular, sobre el qual s'assenta la volta i un altre a l'exterior, quadrat. Tots dos murs es fonen en la tangent del quadrat amb el cercle, on són les capelles, les portes d'accés a la nau i al cambril,⁽¹⁾ quedant així en els angles del quadrat quatre espais morts, dels quals sols un s'utilitza.

La decoració a l'interior és molt escassa -absència de triglifs i mètopes en el fris, garlandes, dentellons en la cornisa; pilastres nues, etc.-, destacant sols un estucat de poca qualitat, imitant marbres i jaspis, i una cinta daurada formant quadres en els intercolumnis i emmarcant els nervis de la volta. Destaca, però, avui, la diferència de decoració entre la nau i el cambril: aquest hi és totalment nu, pintat de blanc, si bé tot indica que diferents reformes han destruït o amagat -és encara evident l'existència d'una cinta, daurada en origen, que recorre les voltes- la primitiva decoració. A l'exterior hi és totalment absent la decoració, amb parets nues, on predomina el ple sobre el buit. Davant d'eixa nuesa es pot plantejar el dubte que si és intencionada o bé és conseqüència d'una fallida econòmica. Intuec que hi ha una clara intencionalitat de desmarcar-se de qualsevol record formal barroc, i a la volta mostrar uns valors arquitectònics propis, independents de qualsevol qüestió formal, tot això sense oblidar que, a pesar que a l'època de construcció de l'edifici -segona meitat del XVIII- hi ha un cert despegament econòmic, les terres de la Marina han estat sempre pobres, i que possibles reformes han amagat o destruït la decoració primitiva.

1.- Resulta estrany que el Gilibert que criticara a Vicent Gascó per la construcció de la capella del Carme ("con lo que Gascó ha empleado en la capilla del Carmen hago yo dos", V. BOIX, *Valencia histórica y topográfica*, València, 1863, 195), atenen en part als grossors dels murs, pogués ser el tracista d'aquesta capella, a no ser que fóra una obra de la seva joventut. Pot ser, també, que el grossor dels murs vingués condicionat pel cambril, ja que aquest per la seva forma rectangular no es pot annexar a una planta circular. No per tot això s'ha d'oblidar que la solució idònia, la més clàssica, hagués estat la de traduir la planta circular a l'exterior.

Estat originari. Planta, secció i alçat

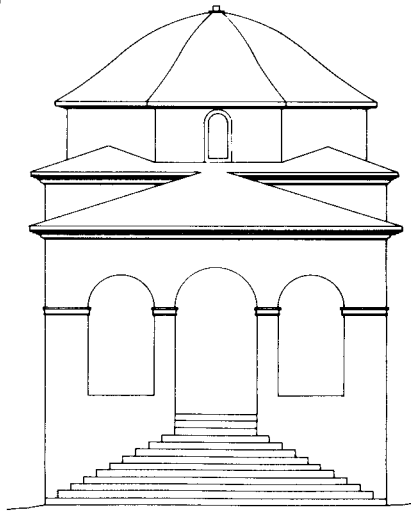
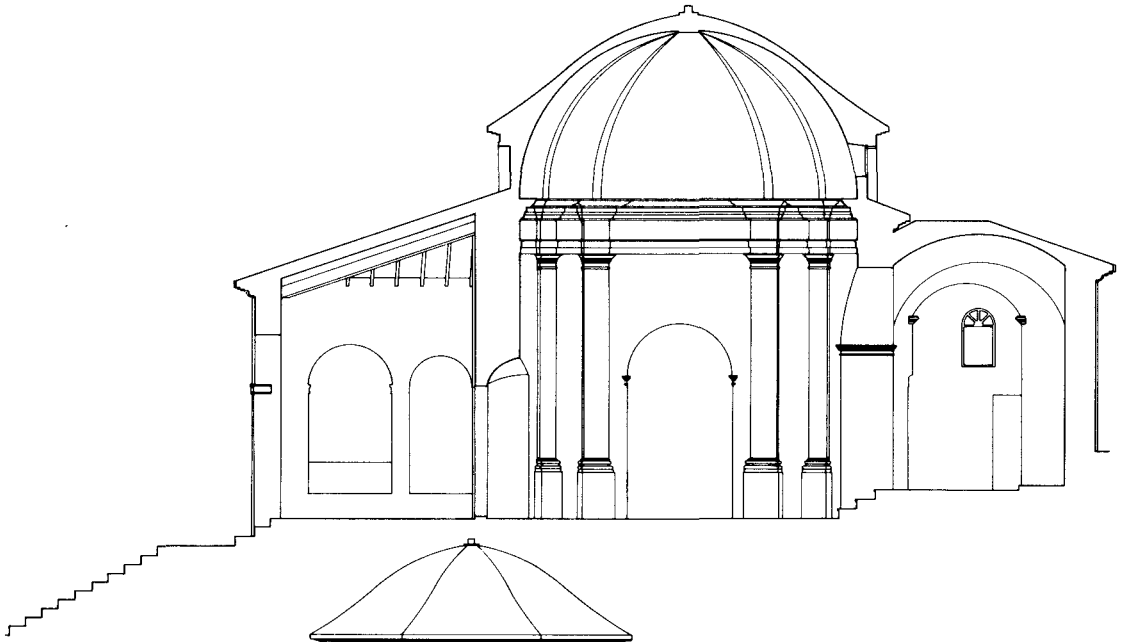

Capella del sant Crist.
Vistes exteriors.

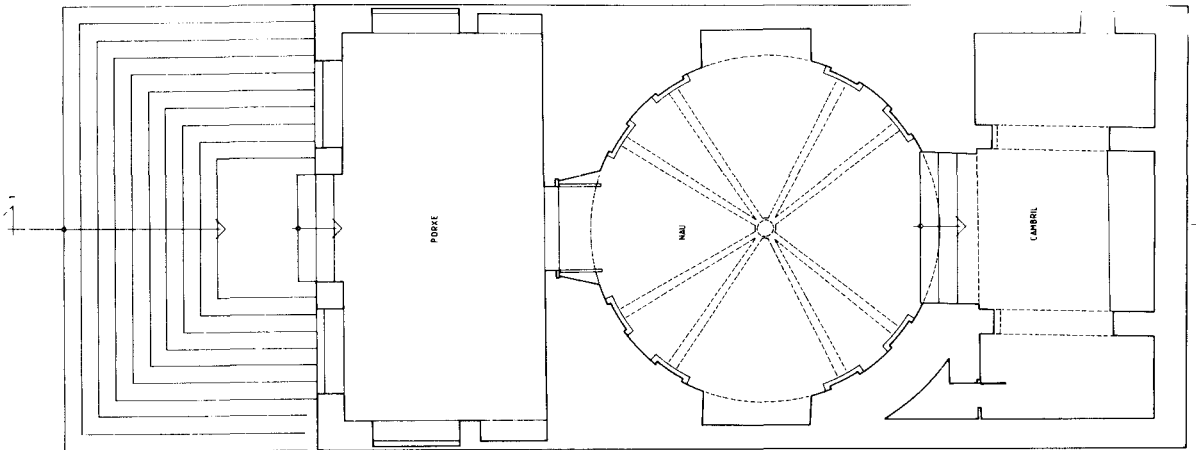
A l'edifici originari se li adossà un porxe pel nord, després de finalitzades les obres, possiblement al poc d'acabar aquestes, que entrava en clara contradicció -compositiva, formal, etc. - amb la volumetria i intencionalitat avantgardista de l'edifici. D'aquest porxe resten encara els negatius de les viguetes en la façana principal. Posteriorment fou substituït per l'actual, que *de la mateixa forma entra en contradicció amb l'espirit de l'edifici originari*. Aquest porxe està definit en planta per un rectangle adossat a la façana principal, amb tres arcades de mig punt al sud, dos finestrals als extrems i l'accés de major tamany al centre, creant, pense que sense intencionalitat, una mena d'arcada serliana; en les façanes laterals, a est i oest, hi són dos finestrals amb arc de mig punt, tots dos de diferent tamany, creant una composició d'imcomprensible lectura. Aquests arcs estan en l'actualitat tapiats, essent reconeguts a l'exterior per la imposta; a l'interior conserven les seves característiques originals. L'obertura d'aquests arcs cegats suposaria una millora conceptual de l'edifici, donat que alleugeriria el porxe, contrastant així amb la massa cúbica i pesada de l'edifici primigeni, si bé, es comprén que per raons climàtiques resten tancats. Es cobreix el porxe amb coberta de teules àrabs, a tres aigües, sustentada per dues vigues a 45° sobre les quals descansen les viguetes i un entaulonat de fusta. Tot denota una concepció i execució de l'obra a nivell local, immersa encara dintre d'un barroquisme popular, allunyada de la intencionalitat neoclàssica de l'originària ermita.

L'edifici es cobreix amb teules àrabs, a diverses aigües. La volta es cobreix amb teules no vidriades, fugint de la imatge de les cobertes barroques, tan usuals al llarg del nostre País.

L'edifici actual és producte d'una sèrie de reformes i addicions sobre l'edifici antic, bastit a la segona meitat del segle XVIII. Són detectables 4 reformes. De dues d'elles coneixem la data perquè apareix reflexada dintre d'un oval de la primitiva façana principal. De la primera, el 1892, podria ésser la construcció de l'actual porxe, previ enderrocament de l'anterior del qual ho desconeixem tot; la construcció d'un altar dintre de la capella est, que va suposar la desaparició de l'arquitràu, del qual queden restes en negatiu i que

Estat actual.
Secció, alçat i planta.

podem conèixer perquè seria semblant al de la capella oest; i inclòs una possible repristinació global de la nau, amb l'execució de l'actual estucat i la remodelació del basament de les pilastres -l'esvoranc d'una base mostra unes motlures per davall de les actuals, totes daurades-. Es difícil precisar quines obres es van fer el 1926, i de fet totes les que hem suposat de 1892, llevat de les del porxe, es podrien adscriure a la data de 1926. Sens dubte el paviment de rajols hidràulics, en blanc i negre -recentment ha estat substituït per un altre de semblants característiques-, que substituïa l'original, pertanyia a aquesta darrera data. Desconec com va afectar la Guerra Civil a l'edifici, però és de suposar la desaparició del primitiu altar principal, l'altar de les capelles i, possiblement, de talles i pintures. En data prou recent es tapiaren les arcades de les façanes est i oest, i l'any 1992 s'han fet obres de restauració consistents en el repretinat exterior de l'edifici, canvis de paviment i l'empotrament de la instal·lació elèctrica, tot d'una forma no massa respectuosa amb l'edifici.

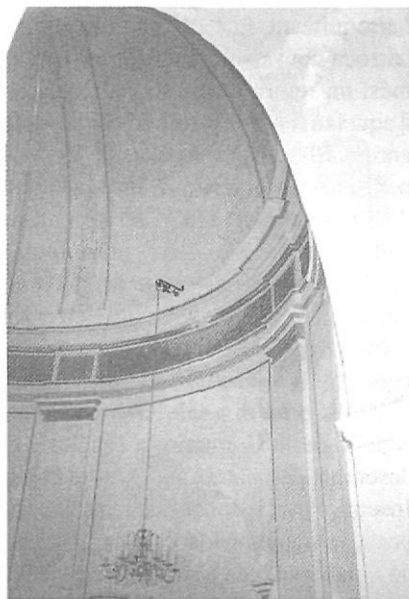
No hi ha cap notícia sobre la construcció de la capella, ni cap data relacionada amb ella. Mitjançant l'anàlisi de la planta podem datar aproximadament la seva construcció. La planta circular és un tipus utilitzat en l'arquitectura romana, de la qual queden significatius exemples que es convertiran en models de l'arquitectura renaixentista-barroca italiana. No passà el mateix amb l'arquitectura valenciana: l'església uninau amb capelles entre els contraforts, que fou utilitzada en el període gòtic, continuarà utilitzant-se de forma quasi exclusiva fins els nostres dies.⁽²⁾ A partir de la segona meitat del segle XVII comencen a aparèixer noves tipologies utilitzades en edificis no massa grans o en ampliacions o reformes d'edificis existents, sempre, però, amb un ús molt restringit. Així apareixeran la planta el·líptica (Basílica de la Mare de Déu dels Desemparats, València), la de creu grega (Monestir de Santa Maria de la Valldigna, Simat de la Valldigna), poligonal (Temple del Palau de Sant Pius V). La planta circular començarà a utilitzar-se en aquells moments en què s'intenta recuperar el passat clàssic grec i romà, sempre des d'una perspectiva romàntica, és a dir, quan el neoclassicisme comence a caminar. En el nostre País apareixerà sempre, en principi, de la mà d'Antoni Gilabert. El 1752 o 53,⁽³⁾ projecta i construeix a Nules l'ermita de Nostra Senyora dels Angels i de Sant Miquel, de planta circular; entre 1767 i 1773 construirà l'església de les Escoles Pies, impressionant rotonda de 24,35 m. de llum. L'església de planta centralitzada és alhora un exercici clàssic a l'Acadèmia,⁽⁴⁾ molt reproduït en els concursos generals, concessió de títols o graus acadèmics. Així ho podem veure en Francesc Pechuan (Casa Capitular, Panteó, 1783), Josef Garcia (Capella, 1783), Francesc Ferrer (Capella, 1798), Joan Cayetano Morata (Capella, 1798), Carles Ballester (Capella, 1803), Josep Ramon Cas (Capella, 1833), Joan Mercader (Capella, Teatre anatòmic-quirúrgic, 1846), Joan Baptista Mínguez (Rotonda, 1788), Esteban del Espinoy (Església, 1781), Salvador Escrig (Capella, 1801), etc. Encara el 1841 Manuel Fornés y Gurrea publicava⁽⁵⁾ el llibre *Observaciones sobre la práctica del arte de edificar*, on reproduïx, en un moment en què el neoclassicisme començava a expirar, capelles de planta circular. Per tant l'edifici caldria datar-lo entre 1750, quan comencen a construir-se les primeres esglésies de planta circular, i 1850, quan

2.- Es molt curiós com una planta perdura en un període tan llarg de temps, fent-ne ús d'ella en diferents etapes culturals. En cap moment de l'arquitectura valenciana hi ha una alternativa a la planta uninau amb capelles laterals. Es podria explicar en part per la pervivència i per la forta empremta de l'arquitectura gòtica; pot ser també que l'adopció d'aquest tipus per part de l'Església després de la Contrareforma allargara de forma artificiosa la seva utilització.

3.- J. BERCHEZ, *Los comienzos de la arquitectura académica en Valencia: ANTONIO GILABERT*, València, 1987.

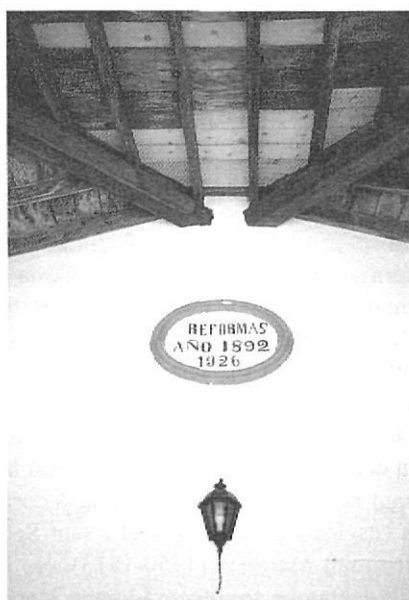
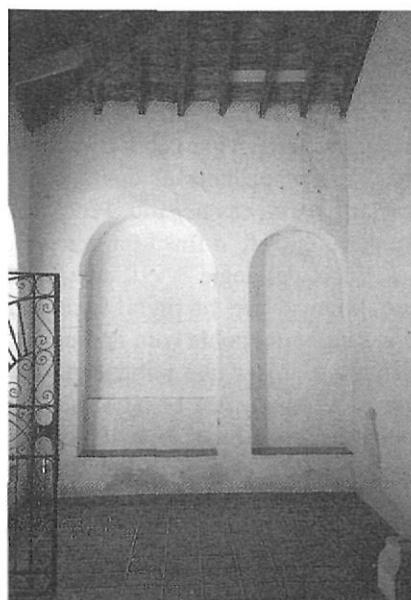
4.- J. BERCHEZ, V. CORELL, *Catálogo de Diseños de Arquitectura de la Real Academia de BB.AA. de San Carlos de Valencia. 1786-1846*, València, 1981.

5.- M. FORNÉS Y GURREA, *El arte de edificar*, Madrid, 1982.

Esq. Accés al cambril.

Dreta. Entaulament i volta.

Esq. Sostre del porxe.

Dreta. Finestrals cegats.

l'esperit neoclàssic ja havia mort. Jo personalment crec que l'edifici degué ésser construït abans que acabara el segle XVIII, ja que per les seves característiques formals s'allunya del neoclassicisme que es desenvolupa en la primera meitat del segle XIX.

Es desconeix l'autoria de les traces de la capella de Sant Blai. La utilització de la planta centralitzada circular denota un estar al dia dels darrers corrents arquitectònics. Efectivament, a pesar que hi ha un context cultural

barroquitzant, hi ha també una elit neoclàssica que rebutja tant l'arquitectura barroca com una actitud passiva davant del fet arquitectònic. Hi ha, a més a més, un retorn o una recerca dels orígens de l'arquitectura clàssica, i dintre d'aqueixa recerca la rotonda se'ns mostra com la cristallització de l'arquitectura antiga. Els temples romans de Vesta, de Baco i, sobretot, el Panteó, reproduïts per Sebastiano Serlio, i Andrea Palladio -no apareixeran, però, en la traducció de J.F. Ortiz, de 1797-, o la mateixa Rotonda, construïda per A. Palladio, o el temple de San Pietro in Montorio, de Bramante -reproduït per Serlio dins del llibre tercer, *De las antigüedades-*, seran edificis a imitar, en un intent, va, d'aprehensió de l'arquitectura antiga. Per tant, per les seues característiques formals cal desestimar una possible autoria d'un mestre d'obres local o comarcal i cal pensar en l'obra d'un arquitecte format a l'Acadèmia de Sant Carles o pròxim a ella. Sabem⁽⁶⁾ que el 1775 començava la construcció de la capella de la Comunió, a l'església de la Santa Creu, de Pedreguer, i que al desembre del mateix any Antoni Gilabert encarregava⁽⁷⁾ a l'escultor de València Josep Esteve i Bonet dues talles per a Pedreguer, essent de suposar que fóra per a la mencionada capella -no s'hauria que descartar una possible autoria de Gilabert de les traces de la capella de la comunió, doncs, al menys el veiem relacionat amb la tramoia de les obres; tampoc s'hauria que descartar que les talles fossin per a la capella de sant Blai, el que evidenciaría una possible paternitat de l'obra-. Gilabert mantenia una forta vinculació amb el seu poble natal, com ho demostra també el seu testament.⁽⁸⁾ La construcció d'una ermita de les característiques de la de Sant Blai, única a la comarca, sols s'explica si el seu autor va ésser A. Gilabert o ell mateix va encarregar l'obra a uns dels seus propers col·laboradors i/o familiars. Si se'm planteja el dubte d'una possible autoria d'A. Gilabert, si que tinc clar que, en cas negatiu, l'encàrrec de les traces de l'ermita el fera ell, es fera per mig d'ell, o fins i tot que d'ell fóra la idea de l'obra: una rotonda era a finals del segle XVIII una obra innovadora, eixida sols d'un centre que lluitava per la dignificació de l'arquitectura, difícil d'entendre i de vendre, més en un poble com Pedreguer, allunyat de la influència cultural de València, a no ser que mitjançara una persona d'un prestigi social i cultural com A. Gilabert. Ara bé, si hi ha una capella que s'assemble en planta a la capella de Sant Blai, si bé s'allunya en la concepció estructural -la del beat hi és embeguda dins de l'església i la de sant Blai hi és exempta- i en la decoració, és la capella del beat Gaspar Bono, a l'església de sant Miquel i sant Sebastià, a València,⁽⁹⁾ obra de l'arquitecte Joaquim Martínez (1750-1813). No hem d'oblidar que aquest arquitecte fou fill del també arquitecte Llorenç Martínez,⁽¹⁰⁾ col·laborador d'A. Gilabert en les obres d'intervenció de la catedral de València i coautor, junt a Gilabert, dels plànols de la capella de Sant Francesc de Borja a la mateixa catedral, el que podria justificar una possible autoria d'una persona del seu cercle. No s'hauria de descartar tampoc la possible autoria de Josep Cascant i Gilabert, nebot d'A. Gilabert. Va obtenir el títol d'arquitecte el 1790, i treballava sovint amb el seu oncle.⁽¹¹⁾

Si analitzem, formal i estructuralment, l'edifici de l'ermita, hi ha moltíssimes més actituds neoclàssiques, entenent com a tal un nou classicisme

6.- A. CASSELLES, "Breves notas para la historia de la villa de Pedreguer. II. Del año 1758 a 1900", *Fiestas a San Buenaventura*, Pedreguer, 1972.

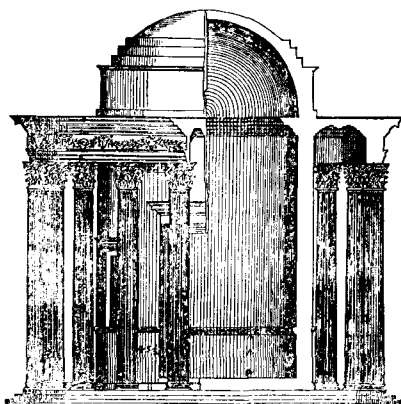
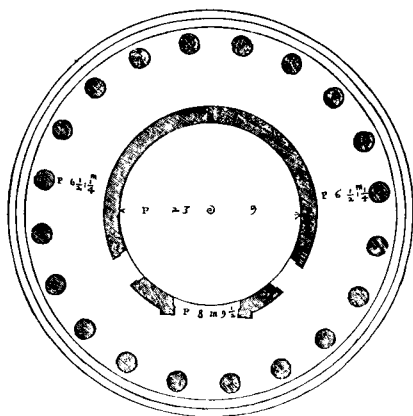
7.- Diciembre de 1775
Día 23.- Un Sn. Valeriano Martin y una Sta. María Magdalena de 4 pals. con sus peñas por medio de Dn. Antonio Gilabert para Pedreguer solo Mad", 35 l., de *El Libro de la Verdad*, de Josep Esteve, publicat per Antonio Igual Ubeda, *José Esteve Bonet. Imaginero valenciano del siglo XVIII. Vida y obras*. València, 1971.

8.- S. ALDANA, "El arquitecto Antonio Gilabert: nuevas aportaciones", *Archivo de Arte Valenciano*, Año LXVII, València, 1986.

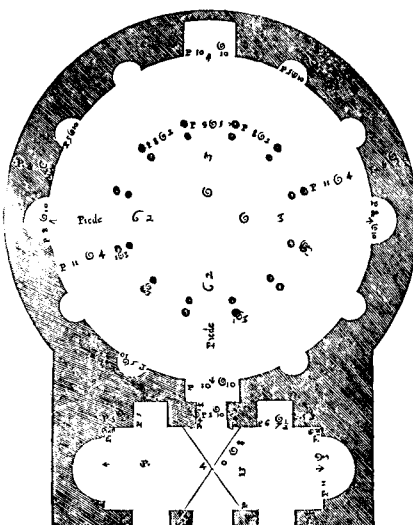
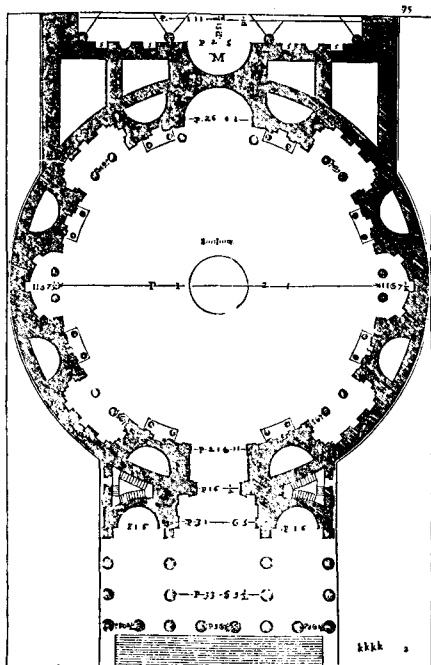
9.- J. BERCHEZ, "Església de sant Miquel i sant Sebastià", *Catàleg de monuments i conjunts de la Comunitat Valenciana*, II, València, 1983.

10.- J. BERCHEZ, *Los comienzos...*, cit., 136-137.

11.- S. ALDANA, *Antonio Gilabert. Arquitecto neoclásico*, Pedreguer, 1986,97.

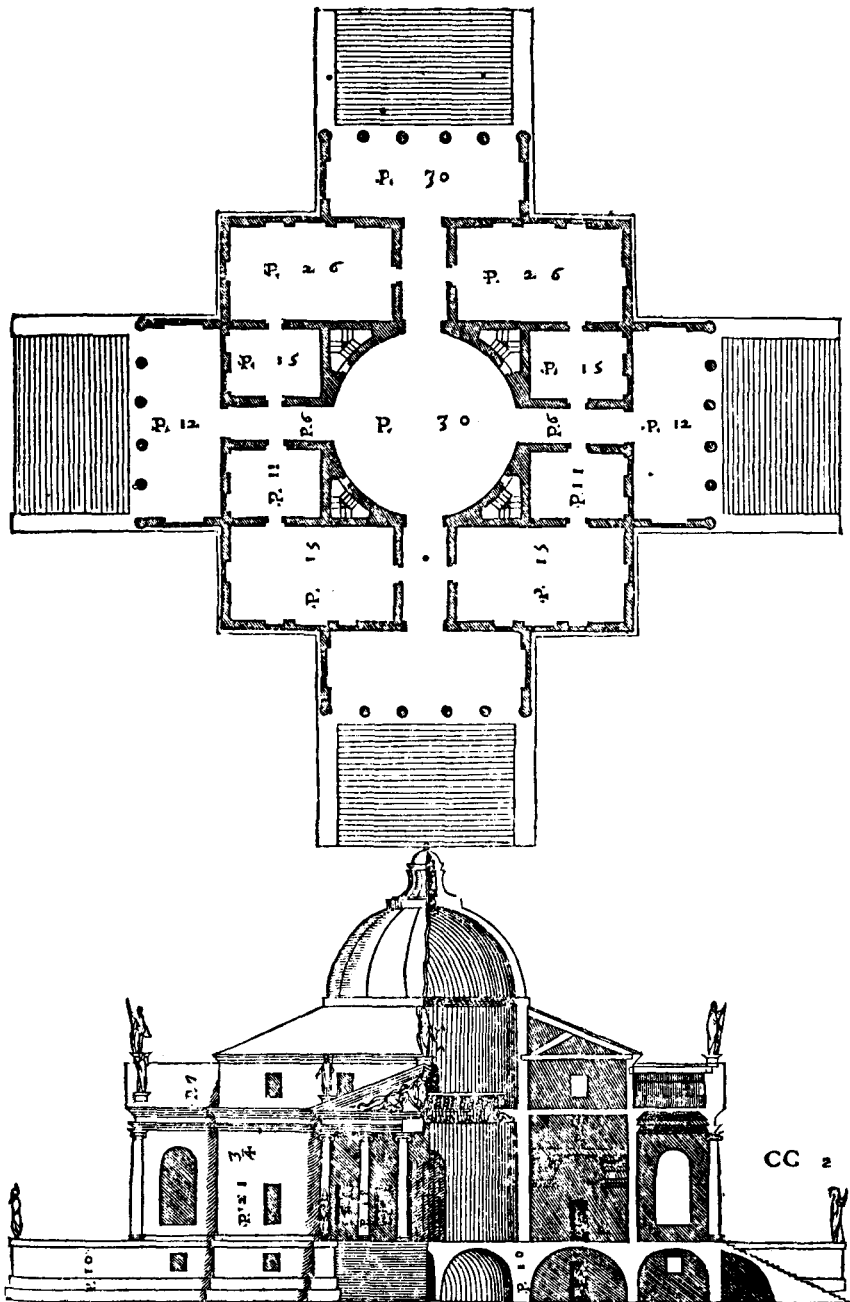
Andrea Palladio.
Tempio di Vesta,
Quattro Libri, IV, 52.

Esq. Andrea Palladio.
Pantheon, *Quattro
Libri*, IV, 75.

Dreta. Andrea Palladio.
Tempio di Baccho,
Quattro Libri, IV, 85.

o un classicisme renovat o depurat, no exempt de romanticisme, que barroques, difícils de trobar i sempre en un context epidèrmic, mai estructural o conceptual. L'aprehensió formal d'edificis clàssics, com el Panteó de Roma; la puresa conceptual i estructural; la utilització d'elements formals simples: el quadrat, el cercle; la utilització de volums simples, racionals i rotunds, com el cub; l'assentament de la mitja taronja sobre l'estructura circular, a la manera clàssica, fugint del sistema tradicional de voltament mitjançant arcs torals i carcanyols; la no utilització intencionada del tambor, amb una solució formal aplanada, allunyada de les cobertes de mitja taronja barroques i prop del sistema de cubrició clàssic romà, utilitzat també en la cubrició de les Escoles Pies, etc, enfront d'escassos detalls barrocs, com la utilització de pilastres enfront les columnes, o el mateix tractament no estructural de les pilastres,

Andrea Palladio. Villa Almerico (La Rotonda), *Quattro Libri*, II, 19.

d'escàs valor dintre del conjunt de l'edifici, comporta que puguem parlar d'un edifici completament neoclàssic, d'una primera fase que intenta alliberar-se del passat barroc, buscant nous llenguatges, i prelude d'un altre neoclàssic més purista que es desenvoluparà bàsicament a la primera meitat del segle XIX.